

מאמר ג*

הנהגת המזל והמשפט משולבות זו בזו

הקדמה

במאמרים הקודמים הארכנו לבאר את מהות הנהגת המזל, לעומת הנהגת המשפט התלויה במעשי בני אדם, זכות או חובה.

אם כי אמנם אף על הנהגה זו אמרו חז"ל (פסחים נד:) שעומק המשפט מכוסה מבני אדם, מ"מ הנהגה זו קל לנו יותר להבין אותה. הקב"ה ברא את האדם "בדמותו כצלמו", והטביע באדם את אותן המידות שהוא ית"ש מנהיג את הבריאה. למשל, הקב"ה מנהיג את הבריאה בחסד ולכן גם הטביע באדם את מידת החסד, כדי שהוא יכיר את חסדו יתב'; הקב"ה מנהיג את הבריאה בצדק ומשפט, לכן הטביע באדם את חוש הצדק ואת ההרגשה שמוכרח להיות צדק ומשפט. גם אנשים המאמינים בטבע ובמקרה, אולם כשיש אצלם איזושהי צרה, רוצים להבין את הצדק והמשפט שבדבר, כי הקב"ה הטביע בנפש האדם את חוש הצדק הטבעי ויושר המשפט כחלק ממהותו. לכן אדם שמאמין בהשי"ת קל לו יותר להבין את הנהגת המשפט התלויה בזכות או חובה של בני אדם, אם כי לא את היקף עומקה.

לעומת זאת הנהגת המזל היא הנהגה הנעלמת מאתנו ואין אנו יכולים לרדת לשורשיה ולהבין את פרטיה. כפי שביארנו, שורשיה טמונים וגנוזים בשרשי הבריאה - לצורך תכלית הבריאה, שהם נותנים לאדם - לפרט ולכלל - את המסגרת שלתוכה הוא נולד, ולאור נתונים אלו הוא מקבל את הכלים שעמם יוכל לעבוד את השי"ת, ועם נתונים אלו צריך האדם להתמודד בכח הבחירה שלו.

* מאמר זה נכתב רובו ע"י רבינו זצ"ל, נוספו בו ע"י העורכים: כותרות והשלמות מתוך קלטת (יש לציין שמאמר זה היה גם אחת משיחותיו האחרונות בעת חוליו בישיבת פוניבז', והיא משקיפה אל עבר פנימיותו של רבינו זצ"ל את מבטו על יסורי הצדיקים כ"מפעלות אלקים נודא עלילה על רוי אדם")

ובכלל הנהגת המזל לצורך תכלית הבריאה היא זו שעומדת ביסוד המקרים הפוקדים את האדם או את הדור, מאורעות שצריכים להתרחש, כיון שהשעה צריכה לכך לצורך תכלית הבריאה - גילוי היחוד. ובפרט בדור עקבתא דמשיחא, כשהבריאה מתקרבת אל תכליתה, רוב ההנהגה בעולם היא בהנהגת המזל, כדי להגדיל ולהאיר יותר את גילוי יחודו יתבי' בעולם, כמש"ב.

הנהגת המזל מופעלת מתוך דרכי הנהגת המשפט

כמאמר זה נוסף ונעמיק עוד ביסודות הדברים. לא זו בלבד שיש שתי ההנהגות: א. הנהגת המשפט ב. הנהגת המזל. אלא ששתי הנהגות אלה קשורות ומשולבות זו בזו.

וכך כותב הרמח"ל (דעת תבונות סי' קע עמ' קצג):

"ואמנם צריך שתדעי הקדמה, צריכה לנו הרבה לישוב פפיקות רבים. והוא, כי אפילו בזמן שהאדון ב"ה רוצה לנהג את עולמו בהנהגת המזל ^{שזכרנו} לא לפי מעשינו אלא כפי מה שנקבע לצורך תכלית הבריאה - "הנה הוא מחזיר ומפנב הדברים, שאפילו מה שצריך לבוא לפי המזל - יגיע מתוך דרכי הנהגת השכר והעונש" - הנהגת המשפט והנהגת המזל אין הן שתי הנהגות נפרדות ומנותקות זו מזו, אלא הן שתי הנהגות הקשורות זו בזו.

"... אבל כך הוא המידה שהקב"ה מרכיב שתי ההנהגות אלה ביחד, ואף גזירות המזל לא יבואו אלא על ידי ענין מה המתייחס אל השכר ועונש שיוכלו ליתלות בו" - לתלות את הנהגת המזל בהנהגת שכר ועונש - "שהרי אנביו" - שכר ועונש - "יתגלגל כל הצריך להתגלגל, אף על פי שבעצמו לא יהיה אלא דבר קטון" - אע"פ שלפי הנהגת שכר ועונש אין זו סיבה מספקת להעניש, מ"מ היא סיבה מספקת לחייב את הנהגת המזל שתצא לפועל.

כאמור, ענייני העולם מתנהלים בשני צירים: בדרך גזירה שנקבעה מראש, שנקראת "מזל", כדי לנהל את הבריאה בכללה ואת כל נברא ונברא אל תכלית השלמות המיועדת; ובדרך המשפט - בהנהגת מידה ^{רוב מידה לפי מציאותו} ^{במחנה דרכים} עלו משחלרות להנהגה אחת

(2)

ששתיהן שותפים בה. לכן הגזירה הקשה יכולה לצאת לפועל רק על ידי חטא, כי כל דרכיו משפט.

(בהמשך הדברים נחזור לדברי הרמח"ל וביאור דבריו).

"מפעלות אלקים - נורא עלילה על בני אדם"

(גזירת המיתה ע"י עלילה)

נבאר את הדברים עפ"י דברי המדרש (תנחומא פר' וישב אות ד) שפותח לנו את הפתח להבנת יסודות הדברים, כדברי הרמח"ל "צריך שתדעי הקדמה, צריכה לנו הרבה לישוב ספיקות רבים":

"ויוסף הורד מצרימה, זה שאמר הכתוב 'לכו וראו מפעלות אלקים נורא עלילה על בני אדם' (תהלים פו,ה), א"ר יהושע בן קרחה: אף הנוראות שאתה מביא עלינו - בעלילה אתה מביא. בא וראה, כשברא הקב"ה את העולם, מיום הראשון ברא מלאך המות, מניין א"ר ברכיה: משום שנא' 'זחושך על פני תהום' (בראשית א,ב) - זה מלאך המות, המחשיך פניהם של בריות. ואדם נברא בשישי ועלילה נתלה בו - שהוא הביא את המיתה לעולם, שנא' 'כי ביום אכלך ממנו מות תמות' (בראשית ב,יז) - אדה"ר שנברא בשישי אלולי שחטא היה חי לנצח, ורק כיון שחטא באכילת עץ הדעת נגזרה עליו מיתה כעונש, הרי זו עלילה, שהרי מלאך המות כבר נברא ביום הראשון, קודם שחטא.

"משל למה הדבר דומה: למי שמבקש לגרש את אשתו, כשבקש לילך לביתו כתב גם, נכנס לביתו והגט בידו, מבקש עלילה ליתנו לה" - מחפש איזו סיבה שיוכל להתלות בה כדי לתת לה את הגט - "אמר לה: מזגי לי את הכוס שאשתה, מזגה לו, כיון שנמל הכוס מידה, אמר לה: הרי זה גיטך, אמרה לו: מה פשעי? אמר לה: צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור, אמרה לו: כבר היית יודע שאני עתידה למזוג לך כוס פשור שכתב הגט והבאתו בידך?" - הרי הגט היה מוכן בידך קודם שמזגתי כוס פשור, רק בעלילה אתה בא עלי - "אף כך אמר אדם לפני הקב"ה: רבש"ע עד שלא בראת עולמך קודם שני אלפים שנה, היתה תורה אצלך אמון, שכך כתוב (משלי ח,ל): 'ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום' - ב' אלפים שנה" - התורה היתה אומנת=חונכת, כלומר, תינכה

והכינה את העולם, "אסתכל באורייתא וברא עלמא" (זהר ב, קסא).
 העולם נברא לצורכי קיום התורה, וב' אלפים שנה קודם בריאת
 העולם הכינה התורה את העולם - "ואהיה שעשועים יום יום",
 יומו של הקב"ה אלף שנה (ב"ר ח, ב), "יום יום" אלפיים שנה
 - "זכתיב בה (במדבר יט, יד): 'זאת התורה אדם כי ימות באהל', אלולי
 שהתקנת מות לבריות היית כותב בה כך" - כל הפרשה של טומאת
 מת לפרטיה והלכותיה התלויים במיתה כבר היתה קיימת אלפיים
 שנה קודם בריאת העולם, קודם חטא אדה"ר - "אלא באת לתלות
 בי את העלילה, הוי גורא עלילה על בני אדם".

2000

משה רבינו לא נכנס לא"י ע"י עלילה

"וכן אתה מוצא שא"ל הקב"ה למשה (דברים א, לה): 'אם יראה איש
 באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הפונה וגו', איש זה משה
 דכתיב (במדבר יב, ג) 'זה איש משה ענו', האיש המפויים באנשים... וכן הוא
 אומר (שמות ז, א): 'עתה תראה אשר אעשה לפרעה', במלחמת פרעה
 אתה רואה ואין אתה רואה במלחמת שלשים ואחד מלכים, וכיון שאמר
 להם 'שמעו נא המורים' (במדבר כ, י) א"ל הקב"ה: לכן לא תביאו את
 הקהל הזה, הוי גורא עלילה" - כבר במצרים גזר השי"ת על משה
 שלא יכנס לארץ ישראל, ויראה במלחמת שלושים ואחד מלכים,
 ואח"כ הקב"ה תלה גזירה זו בעלילה, שהכה על הסלע ואמר
 "שמעו נא המורים"¹.

1. לכאורה היה אפשר לומר שהיו כמה סיבות לעונשו של משה שבגינן לא
 נכנס לא"י. אמנם כבר במצרים נגזר עליו שלא יכנס לא"י: "עתה תראה אשר
 אעשה לפרעה במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א
 מלכים" וחז"ל אמרו (שמ"ר ה, כז): "מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את
 הדין שלא יכנס לארץ". וכן מבואר בספה"ק שאחד הטעמים מפני מה לא
 נכנס משה רבינו לא"י, לפי שהנהגתו היתה למעלה מהטבע, ובארץ ישראל
 ההנהגה היתה בדרך הטבע חרישה וזריעה, לכן זה לא היה מחלקו של משה
 אלא של יהושע. מ"מ בתורה מפורש טעם אי כניסתו של משה לארץ בגין
 חטא מי מריבה. (וע"ע זהר ח"ג רפג,; ובשער הפסוקים ס"פ בהעלותך, ובעץ
 חיים שער לב פ"ג).

מאמר א

בעל בחירה אינו יכול להזיק לזולת
אם לא נגזר עליו רע

פרק א

"אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ

מכריזין עליו מלמעלה"¹.

"אמר ר' חנינא, אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו
מלמעלה, שנאמר: (תהלים לז, כג) מה' מצעדי גבר כוננו" (חולין ז:).

כל הקורה לאדם בעולמו, וגם פעולות הנעשות כלפיו ע"י אדם אחר
שהוא בעל בחירה, הן לטוב והן למוטב, קורה כיון שכך הכריזו וכך
גזרו עליו מלמעלה. כלומר, ראובן שהורג את שמעון, מצד אחד ראובן
עשה זאת ע"י בחירתו הרעה, ולכן גם יענש על בחירה זו, אבל מאידך
שמעון נהרג כיון שכך נגזר עליו מלמעלה. ואמנם אע"פ שכאמור ראובן
מקבל את עונשו על בחירתו הרעה, אין זו סתירה לגזירה על שמעון
שימות.

וכך מבאר הרמב"ן (בראשית טו, יד): "ודע זהבן כי האיש שנכתב
ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליפטים ההורג אותו בעבור שעשה
מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות, ודמו מיד הרוצח יבוקש".

אמנם צריך ביאור, ראובן שעפ"י בחירתו הבלעדית השתמש בה
 להרוג את שמעון, הרי יש שני צדדים לבחירתו: מצד אחד יכול להשתמש
 בבחירתו הרעה להרוג את שמעון, ומאידך תתכן גם אפשרות שיבחר בטוב

(5)

1. תחילת פרק זה נכתב לעיל במאמרי "ידיעה ובחירה" מאמר ב', ונשנה כאן

ולא יִהְיוּ אֶת שִׁמְעוֹן, וְכִפִּי שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּהִרְחֹבָה בְּמֵאֲמָרֵי "יִדְעָה וּבַחִירָה" (מֵאֲמָר א) שֶׁאֵין אָדָם מוֹכֵרָח בְּבַחִירָתוֹ הִרְעָה.

וּמֵאִידֶךָ אֲנִי אוֹמְרִים שֶׁשִּׁמְעוֹן מֵת כִּיּוֹן שֶׁכֶּךָ נִגְזַר עֲלָיו מִלְמַעְלָה, וְהֵרִי הַהוֹצָאָה לְפֹעֵל שֶׁל הַגְּזִירָה תְלוּיָה וּמוֹתֵנִית בְּשִׁקּוּלֵי הַבַּחִירָה שֶׁל רְאוּבֵן בֵּין הַטוֹב וְהִרְעָה. וְאִ"כּ אֵיךְ יִתְכַן שְׁשֵׁנֵי הַדְּבָרִים - שִׁקּוּלֵי בַחִירָתוֹ שֶׁל רְאוּבֵן וְגִזֵּר דִּין עַל שִׁמְעוֹן - יַעֲלוּ בַקְנָה אַחַד?

"הַרְבֵּה הוֹרְגִים יֵשׁ לוֹ לְמִקּוּם"

הִיָּה אִפְשָׁר לְבֹאֵר עַפ"י דְּבָרֵי חו"ל (תַּעֲנִית יח:): "כְּשֶׁבִיקֵשׁ מוֹרִיָּנוֹם (מִמְלַכֵי רוֹמִי) לְהַרְגֵם אֶת לִילִיָּנוֹם וּפְפּוֹס אַחִיו (הַרוֹגֵי לוֹד), ... אָמְרוּ לוֹ (לְמֶלֶךְ) ... וְאֲנִי נִתְחַיֵּבְנִי כִּלְיָה לְמִקּוּם וְאִם אֵין אַתָּה הוֹרְגֵנִי הַרְבֵּה הוֹרְגִים יֵשׁ לוֹ לְמִקּוּם, הַרְבֵּה דוֹבִים וְאֲרִיּוֹת יֵשׁ לוֹ לְמִקּוּם בְּעוֹלָמוֹ, שְׁפוֹגְעִים בְּנֵי וְהוֹרְגִים אוֹתָנוּ, אֵלֵּא לֹא מִפְּרֵנוּ הַקַּב"ה בִּידֶךָ, אֵלֵּא שְׁעֵתִיד לִיִּפְרַע דְּמֵנוּ מִיֶּדְךָ, אַעֲפ"כּ הַרְגֵן, מִיָּד אָמְרוּ לֹא זֶזוּ מִשָּׁם עַד שֶׁבָּאוּ דִּיּוֹפְלֵי מְרוֹמֵי וּפְצַעוּ אֶת מוֹחוֹ בְּגִזְרֶיךָ."

טַעֲנַתְּם הִיתָה, מָה שִׁישׁ לְךָ אִפְשָׁרוֹת לְהוֹרְגֵנִי, אֵין זֶה מְכִיּוֹן שֶׁאַתָּה הַחֲלַטְתָּ לְהַרְגֵם אוֹתָנוּ, אֵלֵּא שֶׁאֲנִי חַיִּיבִים מִיָּתָה לְפִי שֶׁכֶּךָ נִגְזַר עֲלָינוּ מִלְמַעְלָה, וְרַק מִפְּנֵי כֶּךָ יֵשׁ לְךָ אֶת הָאִפְשָׁרוֹת לְהוֹצִיא אֶת הַגְּזִירָה אֶל הַפּוֹעֵל, אֲבָל יֵשׁ לְהַקַּב"ה הַרְבֵּה דְרָכִים וְאִפְשָׁרוֹת לְהוֹצִיא לְפֹעֵל אֶת גְּזִירָתוֹ כְּדֵי לְהוֹרְגֵנִי, וְאֵינוּ מוֹכֵרָח לְהוֹצִיאָה עַל יָדְךָ. וּבְכָל זֹאת אִם אַתָּה הוֹרְגֵנִי עֵתִיד הַקַּב"ה לְהַפְרֵעַ דְּמֵנוּ מִיֶּדְךָ.

בְּרָם יֵשׁ קוֹשֵׁי בְּבִיאוֹר זֶה, שֶׁכְּבִיכּוֹל מְנַסֶּה הַקַּב"ה בְּכָל מִינֵי אִפְשָׁרוֹת לְהוֹצִיא לְפֹעֵל גִּזֵּר דִּין הַרִיגָה עַל שִׁמְעוֹן, וְאִמְנָם יִתְכַן שִׁיִּצֵּא לְפֹעֵל ע"י בַחִירָתוֹ הִרְעָה שֶׁל רְאוּבֵן, אֵךְ אִם רְאוּבֵן יִבְחַר בְּטוֹב, כִּי אִזּוֹ תִצָּא הַגְּזִירָה אֶל הַפּוֹעֵל בְּדֶרֶךְ אַחֵרָת.

הַשִּׁי"ת מִשְׁתַּמֵּשׁ בִּידְעָתָה הַעֲתִיד

כְּדֵי לְהוֹצִיא לְפֹעֵל גִּזֵּר דִּין בֵּין לְטוֹב בֵּין לְמוֹטֵב

מו"ר הַגְּרָא"א דְּסַלְרֵי זַצ"ל הַסְּבִיר זֹאת (ע"י מ"מ"א ד, עמ' 95), הַקַּב"ה שֶׁהוּא יוֹדֵעַ אֶת כָּל הַעֲתִידוֹת עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת - "צוּפָה וְכוּ" וּמְבִיט לְסוֹף דְּבַר בְּקִדְמוּתוֹ". וְיוֹדֵעַ מֵרֵאשִׁית אֶת הַבַּחִירָה וְהַחֲלָטָה הִרְעָה שֶׁל

ראובן, וכפי שנתבאר בהרחבה במאמרי "ידיעה ובחירה" (מאמר א) שידיעה זו איננה מצמצמת, וגם איננה מכרחת את בחירתו הרעה של ראובן. וא"כ הקב"ה משתמש בידיעת העתיד שראובן החליט לבחור ברע - להרוג, כדי להוציא לפועל על ידו את הגזירה על שמעון שימות בעונו.

נמצא איפוא, שאילו היה נגזר על שמעון שימות, והקב"ה היה מטיל על ראובן את התפקיד להרוג את שמעון, כי אז ראובן בוודאי לא היה נענש על הריגה זו. אלא שאין הדבר כן, שאמנם נגזר על שמעון שימות, וכדי להוציא לפועל את גזר הדין, משתמש הקב"ה בבחירתו הרעה של ראובן, שיהרוג את שמעון, אבל אינו מכריח את בחירתו, וע"כ אין זה פוטר את ראובן מעונש על הריגת שמעון.

גם בבחירה לטובה, על ידי בחירתנו אנו נעשים שליחים לגזירת השי"ת על בני אדם אחרים. וכשאנו בוחרים לעשות חסד עם פלוני, הרי זה לאחר שעל אותו פלוני נגזר מלמעלה לקבל חסד זה כי ראוי הוא לכך לפי מעשיו, ואנו על ידי בחירתנו הטובה נבחרנו מאת השי"ת להטיב עם הזולת, להוציא לפועל את הטובה הנגזרת על חברנו, ואילו לא היינו בוחרים בטוב לעשות חסד עם פלוני היה פלוני מקבל את ההטבה בדרך אחרת, והאדם הבוחר בטוב להיטיב עם זולתו, יקבל שכר כתגמול על בחירתו הטובה.

זו גם היתה תשובתם של לולינוס ופפוס למלך רומי, שאמנם נכון שעליהם נגזר דין מיתה - מלמעלה, אבל אין זה פוטר אותו מעונש. כלומר, הקב"ה משתמש בבחירתו הרעה של מלך רומי כדי להוציא לפועל את רצונו ית', ועל רשעות זו הוא נענש, כי אלמלא בחירתו הרעה לא היה מגיע למעשה זה.

"כי יפול הנופל" - ראוי זה ליפול

יסוד זה שהקב"ה משתמש בבחירתו הרעה של ראובן, וכן בבחירתו הטובה, כדי להוציא לפועל גזר דין על הזולת, מבואר בתורה במצות מעקה (דברים כב, ח): "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו". לכאורה היה על התורה לכתוב "לא תשים דמים בביתך כי יפול אדם ממנו", מהו "כי יפול הנופל"? אמרו חז"ל

(שבת לב. וכ"ה רש"י שם): "תנא דבי רבי ישמעאל כי יפול הנופל ממנו
 ראו זה ליפול מששת ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל -
 ופרש"י: "שהרי כשניתנה תורה עדיין לא נפל זה והכתוב קראו נופל" -
 אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב"².

כלומר, על הנופל נגזרה הגזירה שיפול - "ראוי זה ליפול", ולכן קראו
 הכתוב "הנופל" (בה"א הידיעה) כיון שכך נגזר עליו מראש מלמעלה.
 אבל עם זאת אין זה פוטר את האדם מהאחריות על שגרום לנפילה, כי
 על אף שכבר נגזר מן השמים על הנופל שיפול וימות, מ"מ האדם שגרום
 לכך הוא האחראי לנפילתו, "מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב".
 הקב"ה משתמש בחייב כדי להוציא באמצעותו ולגלגל על ידו את גזר
 הדין על הנופל אשר נתחייב מן השמים בעונש מיתה.

"לא תשים דמים בביתך" - על האדם מוטלת החובה להשתדל לא
 להיות חייב, שבגיננו לא ייצא שום גרם של פשיעה, אשר הקב"ה יכול
 להשתמש בה כדי להוציא לפועל על ידה גזר דין על החייב.

באזהרה זו על מצות מעקה למדנו את שני הקוטבים: (א) ראובן חייב
 על בחירתו הרעה, על שלא מנע את אפשרות הנפילה. (ב) שמעון מת כי
 ראוי היה ליפול, לפי שכך נגזר עליו מלמעלה. ואין זו כלל סתירה לחיובו
 של ראובן על בחירתו הרעה, וכפי האמור שהקב"ה משתמש בבחירתו
 הרעה להוציא את גזר דינו של הזולת.

"ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית"

ברם, עדיין צריכים ביאור דברי חז"ל: "ראוי זה ליפול מששת ימי
 בראשית", למה מייחסים את מועד גזירת עונשו לששת ימי בראשית.
 לכאורה היה לומר כי הוא נקרא "הנופל" בלשון עבר, כיון שחטא בעבר
 וכעונש על כך נגזר עליו גזר דין של מיתה, והמוציא לפועל של אותו
 גזר דין הוא אותו פלוני שלא עשה מעקה לגגו, ומגלגלין חובה ע"י חייב.
 אולם לשם מה הדגישו חז"ל "ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית"?

2. רש"י עה"ת כתב בסגנון אחר: "כי יפול הנופל ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא

תתגלגל מיחתו על ידו שמגלגליו זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב".

כך ביאור הדבר: מלבד ההנהגה התלויה במעשי האדם, שנגזר על האדם כפי מעשיו, יש הנהגה כפי התכנית שהקב"ה מנהיג את הבריאה מאז ששת ימי בראשית, והיא הנהגת היחוד. הנהגה זו כשלעצמה אינה תלויה במעשי אדם, אלא שלתוך הנהגה זו הכניס הקב"ה את כל הבחירה של בני האדם, הן המעשים הטובים והן המעשים הרעים, כדי להוציא לפועל ע"י המעשים את תכלית הבריאה - גילוי היחוד³.

הנהגת היחוד - והנהגת המשפט

יחודו יתב' יתגלה על כל פנים

יסודות אלו מבאר הרמח"ל בהרחבה בספר "דעת תבונות", וכתב (סי' מ"ח) שהקב"ה מנהיג את עולמו בב' הנהגות: הנהגת המשפט - והנהגת היחוד. הנהגת המשפט, שהקב"ה מנהיג ומשגיח את עולמו כפי מעשיהם הטובים והרעים של בני האדם. והנהגת היחוד, שהיא הנהגה הנעלמת, להביא את כל הבריאה אל תכלית השלימות - גילוי היחוד, שבין מהמעשים הטובים ובין מהמעשים הרעים יתגלה יחודו.

בסי' ק"ל (עמ' קכא) מוסיף הרמח"ל לבאר יסודות דבריו, עפי"ד המדרש (בר"ר ג,י) שבתחילת הבריאה צפה הקב"ה מעשיהם של צדיקים ומעשיהם של רשעים. ההכרח לצפיה זו מתחילת הבריאה, משום שמטרת כל המעשים להביא לגילוי היחוד, והיחוד מוכרח לבוא הן מתוך המעשים הטובים והן מהמעשים הרעים, ובראשית הבריאה הוכנו כל דרכי התיקון והקלקול שעל ידם יתגלה היחוד.

נמצא איפוא, שהמעשים מביאים לגילוי היחוד בין אם הם מעשים טובים ובין אם הם מעשים רעים, וגם אם האדם החליט לבחור ברע נגד רצונו יתב', הקב"ה משתמש בבחירתו הרעה להוציא לפועל את רצונו - גילוי היחוד, כפי שהכין וקבע מראש בתחילת הבריאה⁴.

3. ועי' ביאור ענין ב' הנהגות: הנהגת היחוד - והנהגת המשפט, בהרחבה שפתי חיים מועדים א' עמ' רפג, ולעיל מאמרי הנהגת המזל מאמר ג.
4. דוגמא לדבר: פרעה רצה לעשות נגד רצונו יתב' ע"י גזירת "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו" (שמות א,כב), אולם התוצאה של גזירתו היתה שהוא עצמו הכניס לביתו את מושיעו של ישראל, וגידלו בחצרו. ושם למד גינוני מלכות.

הנהגת המזל יועילו לפללות הבריאה כולה" - תכלית הנהגת המזל למען כללות הבריאה - גילוי היחוד.

הנהגת המזל

חסרון הידיעה אם היסורים באים מהנהגת המזל

אם מהנהגת המשפט - הוא נסיון באמונה

"... אך לדעת איזה צדיק צריך שיהיה טוב לו ואיזה רע - זה לא ידעו אפילו משה, כי היה צריך לדעת מעמי התחלקות התיקונים בין הנשמות, שאינם נודעים" - למה חילק השי"ת את התפקידים דוקא בצורה זו שצדיק זה טוב לו וצדיק זה רע לו, דבר זה אינו נודע - "ועוד שהרי לא תמיד הנהגת המזל מנהגת, אלא הקב"ה הוא לבדו יודע אימתי משתמש מזה ואימתי מזה".

הרמח"ל (דע"ת עמ' קצא) מוסיף: אילו הצדיק היה יודע שהוא סובל בגלל שזהו חלקו בעבודת ה' - יסורי אהבה, כי אז נסיון הבחירה לקבל יסורים באהבה לא היה כ"כ גדול, כי היה מבין שסבלו הוא למען הדור.

אבל מכיון שהצדיק אינו יודע אם סבלו בא לכפר על עוונות הדור, או בגלל הנהגת התכלית הנהגת המזל למען גילוי היחוד, או בגלל עבירותיו

"הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה" (יבמות קכא:) - "עד שהלב פוער מאוד ברוב מחשבותיו ושרעפיו בקרב"ו" - שאיננו יודע את פשר ההנהגה עמו אם היא מהנהגת המזל או המשפט, ותפקיד הצדיק לעמוד באמונתו

- "לדעת שכל מעשה ה' יהיה באיזה דרך שיהיה, ישר ונאמן הוא ודאי ואין עולה ח"ו" - בכך יגדל התיקון למען תכלית הבריאה - גילוי היחוד.

פרק ה

ראב"פ קיבל את תפקידו בעבודת ה' - "ה' צדיק יבחן"

בשביל גילוי היחוד

לאור יסודות אלו נבין ביתר שאת את דברי הקב"ה לראב"פ: הקב"ה השיב לראב"פ שנגזר עליו בהנהגת המזל לעבוד את השי"ת מתוך נסיון של עוני, ולא מצד זכות או חובה של מעשיו - הנהגת המשפט, אלא שהתפקיד שניתן לו למען תיקון הבריאה - גילוי היחוד, הוא לעבוד את ה' מתוך עניות. ואדרבה דוקא הוא נבחר לכך שתיקון הבריאה יבוא ע"י עבודת ה' שלו - "ה' צדיק יבחן". כיון שהשי"ת יודע שהוא יכול לעמוד